

ESPAIS SOCIALS EN L'EDAT DEL BRONZE: LA CUBETA DE VILLENA COM A CAS D'ESTUDI

Francisco Javier Jover Maestre, Juan Antonio López Padilla, Sergio Martínez Monleón
Universitat d'Alacant

L'espai social com a unitat d'observació i anàlisi constitueix una de les vies essencials per a inferir i representar les societats del passat. Es conceptua com el conjunt dels llocs on qualsevol societat concreta du a terme totes les activitats de producció, distribució, intercanvi i consum, regulades i establides en cada moment del seu esdevindre històric; és el medi físic on cada societat articula el conjunt de relacions socials que permeten la seua sostenibilitat i desenrotllament. En arqueologia, la seua determinació es fa a través de la constatació de certes pràctiques socials singulars, concretades en un temps i un espai determinats.

En aquest sentit, en relació amb l'edat del bronze, es pot indicar que, després de més d'un segle d'investigacions al sud-est peninsular, s'ha proposat, amb prou arguments justificatius, la inferència de l'espai social d'El Argar. El grup argàric es pot catalogar com una societat

amb un grau important de desenrotllament sociopolític (Lull et al., 2009; 2013), els límits septentrionals del qual estarien situats en el marge muntanyós del subbètic alacantí (Jover i López, 1997) (Fig. 1). Més al nord d'aquestes elevacions, de manera coetània, es degueren desenvolupar diverses societats concretes encara no inferides espacialment, tot mantenint encara, des de la perspectiva culturalista, la idea de l'existència de l'àrea del «bronze valencià» (Jover, 1999). En un d'aquests grups arqueològics s'integraria la cubeta de Villena.

No estem lluny de la realitat si afirmem que les famílies que van habitar a la cubeta de Villena durant l'edat del bronze van tindre un gènere de vida camperol de base cerealista (Jover i López, 1999; 2004). La gestió dels espais apropiats hagué de regir-se, d'una banda, per l'articulació de cada una de les unitats domèstiques amb el medi físic transformat o no, i d'una altra, per les relacions intragrups i intergrupals. Les relacions socials establides al si d'aquella societat concreta de la qual en formarien part serien les que determinarien tant la dis-

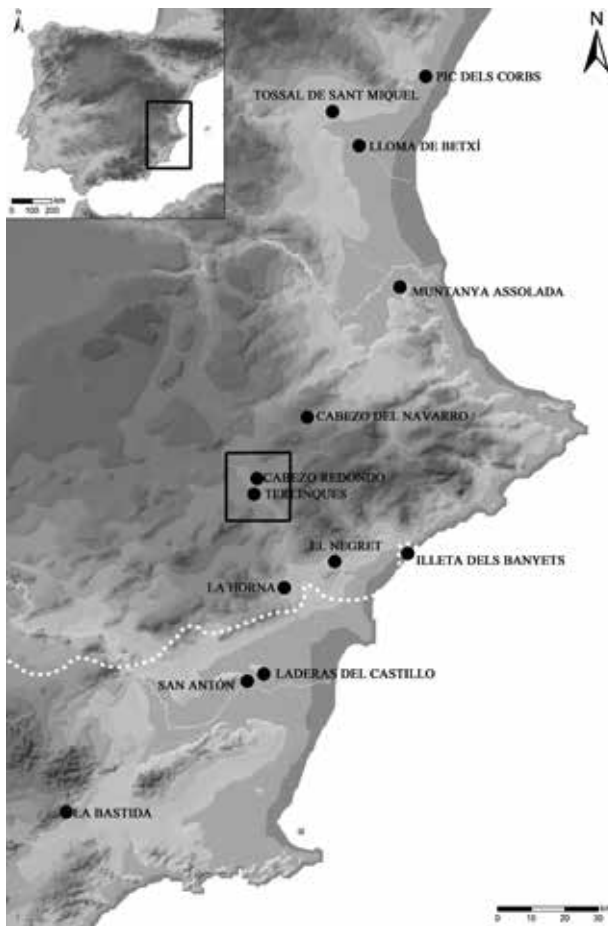

Fig. 1. Mapa de l'est peninsular amb indicació dels principals jaciments argàrics, de la zona valenciana i de l'àrea en estudi. En línia blanca discontinua es mostra la proposta de delimitació territorial de l'espai social argàric.

tribució i l'assignació de les terres i els recursos entre les distintes unitats domèstiques sobre l'espai social, com el mode d'executar les tasques i de gestionar els recursos i la producció. A manera d'hipòtesi, fa anys vam proposar (Jover i López, 1999) que, en tractar-se de comunitats antropològicament identificades com tribals, els processos d'assignació i gestió del territori, dels seus recursos i d'allò que s'havia produït devien seguir principis d'equitat quant a la seua distribució i assignació, en ser

tots els membres de la comunitat copropietaris de l'objecte de treball (Sarmiento, 1992), i també de racionalitat i sostenibilitat ecològica (Toledo, 1993). D'aquesta manera es tendiria a garantir la sostenibilitat social de totes les unitats domèstiques amb un repartiment de recursos i terres, a la qual cosa s'uniria una planificació i una gestió ordenada d'aquests a fi de no esgotar-los i incrementar-los. Així es garantiria la continuïtat de cada unitat domèstica en els espais assignats, sancionant socialment la propietat de la terra i la producció, assegurant-ne la transmissió de generació en generació i reforçant els llaços intrasocials per reciprocitat.

Per a contrastar i refutar o validar aquesta hipòtesi es va iniciar un programa d'investigació on es va prospectar àmpliament l'espai en estudi, determinant l'extensió superficial de tots els jaciments, i es van estudiar les evidències materials (Jover, López i López, 1995) per a caracteritzar les unitats d'assentament (Jover i López, 1999); però, sobretot, es va iniciar un programa d'excavacions en diverses unitats d'assentament a fi de no sols concretar-ne l'estructura, l'organització i la funcionalitat, sinó també de determinar la (seua) història d'ocupació, per a extrapolar-la, a manera d'hipòtesi, a la resta d'unitats similars.

Fa uns anys, a partir del conjunt dels jaciments analitzats, un poc més de mig centenar, si hi sumem els documentats a Caudete (Pérez, 1997) i a la vall dels Alforins (García, 2006), i sense tindre en compte les coves que en altres valls limítrofes sí que tenen una major freqüentació i usos diversos (Palomar, 1995; Fairén, 2001), es va poder determinar l'existència de tres grans agrupacions per al període 2100-1500 cal BC (Jover i López, 1999):

Grup A. Assentaments de tipus Barranco Tuerto. En aquesta agrupació s'engloben jaciments de molt poca extensió superficial, de no més de 200 m², ubicats en punts encimbellats de les serres, la qual cosa els atorga una gran visibilitat territorial. En el registre material de Barranco Tuerto (Jover i López, 2005) no es van documentar vasos ceràmics de grans mides, ni dents de falç, ni molins actius, però sí fragments emprats com a maçoneria, i entre les restes faunístiques, preferentment extremitats d'espècies domèstiques. La datació disponible, encara que sobre una mostra de vida llarga, permet considerar que la seua fundació degué tindre lloc a partir del 1850 cal BC i que va perdurar fins més enllà del 1600 cal BC.

Grup B. Assentaments de tipus Polovar. Es tracta de nuclis de grandària molt reduïda, inferiors a 800 m². Ocupen el cim i els vessants de grans turons aïllats ubicats enmig del corredor o en contraforts muntanyosos avançats de les serres que delimiten la cubeta de Villena, amb una altura sobre el fons de la vall inferior als 90 m, i disposen d'una visibilitat àmplia i bones terres al seu entorn per a la pràctica agrícola. Una anàlisi del veí més pròxim, corregida fins al tercer veí, unida a un estudi de polígons de *Thyessen*, va permetre inferir un patró agrupat entorn dels jaciments més grans i uniformes respecte a si mateixos (Jover i López, 1999) (Fig. 2). El registre material mostra pràctiques de caràcter domèstic i agropecuari, però sempre amb una enorme escassetat d'evidències i sense mostres de producció metal·lúrgica. Un

Fig. 2. Mapa amb l'aplicació dels polígons de Thyessen, prioritzant la dimensió dels assentaments.

exemple significatiu el mostren les recents excavacions de Polovar (Fig. 3), on, a més d'un lloc de residència, també s'ha localitzat el que podria considerar-se com un cobert aïllat. Les datacions disponibles asseguren que la seua construcció es degué produir a partir de la segona de les fases determinades a Terlinques, entorn del 1930 cal BC. En aquest grup s'inclourien assentaments com ara Cabezo de Penalva, Las Peñicas (Hernández, Pérez i Menargues, 2004) o Los Pedruscales (García, 2004), junt amb una trentena més.

Grup C. Assentaments de tipus Terlinques. Es tracta dels nuclis més grans de la zona en estudi, al voltant dels 1.200-3.500/4.000 m², amb l'excepció de Cabezo Redondo (Hernández, Jover i López, 2013). Responen a les mateixes característiques d'ubicació que els ante-

Fig. 3. Àrea occidental de Polovar en procés d'excavació. En primer terme s'observa la plataforma de terrasses.

Fig. 4. Vista de Terlinques des de Polovar.

riors, però es distribueixen de manera equidistant, entre 5 i 7 km de distància, i amb àrees d'explotació similars. Entre el repertori material destaca la presència de grans quantitats d'instruments de mòlta de grandàries diverses, vasos ceràmics de gran capacitat i dents de falç, a més d'evidències d'instruments metàl·lics i, en alguns casos, pràctiques de fosa. Assentaments com Terlinques (Fig. 4) van ser fundats *ex novo* cap al 2100 cal BC, modificats entorn del 1930, transformats plenament cap al 1750 i abandonats entorn del 1500 cal BC (Jover i López, 2009; Hernández, Jover i López, 2013). Aquesta mateixa seqüència podria ser extensible a la resta d'assentaments de característiques semblants.

L'excepció, com ja hem assenyalat anteriorment, la constitueix Cabezo Redondo. No sols per les característiques d'emplaçament, ocupant el vessant d'un turó amb

menor visibilitat que la resta i sent el més ocult al territori, sinó també per la seua extensió superficial —més d'1 ha— i per les seues pràctiques funeràries que responen a la norma argàrica, dutes a terme des d'abans de la segona meitat del II mil·lenni cal BC (Hernández, 2009; 2012). Per tant, si bé fa uns anys consideràvem que es tractava d'un jaciment exclusivament del bronze tardà (Soler, 1987; Jover i López, 1999; 2004), les excavacions i datacions recents mostren una fundació pròxima al 1750 cal BC i una ocupació continuada fins al 1300 cal BC (Hernández, 2009; 2012). Així, una part de la seua ocupació —del 1750 al 1500 cal BC— va ser coetània als grups anteriorment assenyalats, amb pràctiques funeràries i elements materials no coincidents, i obri nous interrogants sobre la dinàmica social i política d'aquests territoris i la seua relació amb la societat argàrica (Jover i López, 2009; Hernández, Jover i López, 2013).

Amb aquestes dades, podem inferir:

1. Els assentaments tipus Terlinques sembla que es van fundar a l'uníson cap al 2100 cal BC, segons les datacions obtingudes a Terlinques i a Cabezo de la Escoba¹. En aquells moments s'hauria dut a terme un repartiment i una distribució del territori entre el conjunt de la comunitat, pel que sembla, sota principis d'equitat entre unitats domèstiques distintes.
2. Una vegada entrat el II mil·lenni cal BC, es degué produir la consolidació de l'entitat social i del projecte polític iniciat, amb la fundació de nous assentaments de menors dimensions entorn dels nuclis inicials. És el cas, entre altres, de Polovar, ubicat a l'entorn de Terlinques.
3. Les pressions externes exercides pels grups dominants argàrics en relació amb el domini i el control de determinats recursos i productes necessaris per a la reproducció social de les entitats socials perifèriques, però també les tensions internes i els conflictes generats per la major pressió exercida sobre els recursos disponibles, explicarien la necessitat de fundar assentaments logístics de control territorial, segons pareix, amb anterioritat al 1750 cal BC, com el Barranco Tuerto.
4. No obstant això, la necessitat d'incrementar la producció i la productivitat davant de les relacions de producció establides pels grups dominants argàrics, portaria els grups humans de la cubeta de

¹ Agraïm les dades facilitades per Rubén Cabezas Romero sobre Cabezo de la Escoba, autor d'un treball de fi de màster recent fet sota la tutela d'un de nosaltres —FJJM—.

Fig. 5. Vista de Cabezo Redondo.
Fotografia cedida per M. S. Hernández Pérez.

Villena a augmentar les capacitats productives, a créixer demogràficament i a concentrar una part de la població en un assentament ubicat al centre dels eixos de comunicació: Cabezo Redondo (Fig. 5).

En aquest sentit, quedarien per determinar, entre altres, dues qüestions d'especial rellevància. La primera, si els pobladors de Cabezo Redondo inhumats seguint la norma argàrica eren o no d'origen local, o si simplement van tractar d'imitar les pràctiques funeràries argàriques per raons de posició social. La segona, determinar quina seria la grandària de Cabezo Redondo amb anterioritat i posterioritat al 1500 cal BC, moment a partir del qual una bona part dels assentaments de la cubeta de Villena van ser abandonats (Hernández, Jover i López, 2013).